



Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Van Yüzüncü Yıl University
The Journal of Social Sciences Institute
Yıl / Year: 2020 - Sayı / Issue: 47
Sayfa/Page: 375- 392
ISSN: 1302-6879



Arap Edebiyatında Edebi Bir Tür Olarak Destan* *The Epic As a Literary Genre in Arabic Literature*

• İbrahim USTA*

*Doç. Dr., Bingöl Üniversitesi,
Fen Edebiyat Fakültesi, Doğu Dilleri ve
Edebiyatı Bölümü, Arap Dili ve Edebiyatı
Anabilim Dalı, Bingöl / Türkiye.
Assoc. Prof., Bingöl University,
Faculty of Arts and Sciences, Department
of Eastern Languages and Literature,
Department of Arabic Language and
Literature, Bingöl / Turkey.
iusta@bingol.edu.tr
ORCID: 0000-0001-8631-6679



Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type:
Araştırma Makalesi/ Research Article
Geliş Tarihi / Date Received:
03/02/2020
Kabul Tarihi / Date Accepted:
15/03/2020
Yayın Tarihi / Date Published:
31/03/2020

Atf: Usta, İ. (2020). Arap Edebiyatında
Edebi Bir Tür Olarak Destan. *Van Yüzüncü
Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Dergisi*, 47, 375-392

Citation: Usta, İ. (2020). The Epic As a
Literary Genre in Arabic Literature. *Van
Yüzüncü Yıl University the Journal of
Social Sciences Institute*, 47, 375-392

Öz

Edebi türlerin en eskilerinden birisi olan ve Arapçadaki “melhame” sözcüğünün karşılık gelen destan kelimesi, “l-h-m” kökünden türemiş ismi mekândır. Sözlükte; “ölümlü, kanlı savaş, savaş yeri, savaşın en şiddetli hali, her taraftan ceset ve giysi parçaları saçılan, insanın kaçamayacağı derecede şiddetli bir savaş hali” gibi anlamlara gelmektedir. Spesifik anlamda ise, tarih öncesi dönemden günümüze kadar değişerek gelmiş, yazarı belli olmayan, kulaktan kulağa yayılan ve toplumun hayal gücüyle biçim değiştiren; insan ve insanüstü varlıklarla ilgili hayali veya alegorik bir anlatımı olan halk hikâyeleridir. Klasik dönem Arap edebiyatında, Cahiliye-Emevi-Abbasi dönemi şairlerinin bazı şiirleri kahramanlık, savaş manzaraları içerse de bu tür şiirlerin tam bir destan olduğu söylenemez. Buna karşın Arap edebiyatında bulunan ve sîret şeklinde isimlendirilen halk hikâyeleri tarzındaki edebi tür, bazı edebiyatçılar tarafından destana eşdeğer olarak görülmüştür. Bu çalışmada, Arap edebiyatındaki destan anlayışı ortaya konmaya çalışılmıştır. Klasik ve modern dönem Arap edebiyatındaki destansı unsurlar ele alınmış, Arapların destan geleneğinden yoksun olmasının muhtemel sebepleri araştırılmıştır. Son olarak modern dönem Arap yapay destanlarından bazılarının kısa tanıtımı yapılmış ve bunlara ait bazı örnekler verilerek konunun daha iyi anlaşılması hedeflenmiştir. **Anahtar Kelimeler:** Destan, yapay destan, Arap destanları, modern Arap edebiyatı.

* Bu çalışma 26-27 Ağustos 2019, Gölbaşı – Adıyaman'da düzenlenen olan “Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Kongresi” isimli sempozyumda “Arap Edebiyatında Destan Geleneği Üzerine Değerlendirmeler” isimli sunulmuş tebliğin formatı değiştirilerek genişletilmiş bir halidir.

Abstract

The word epic, which is one of the oldest of literary genres and corresponds to the word “malhama” in Arabic; is a name derived from the root of “l-h-m”. In lexicon, it means “mortal, bloody war, war place, the most violent state of war, scattered corpses and clothes from all sides, oone of the most violent state of war that mankind cannot ran away”. However, specifically, they (epics) mean folk tales that have changed from prehistoric times to the present day, whose author is not known, traditionally spreading and transforming with the imagination of society and have an imaginary narrative about human and superhuman beings or have an allegorical narrative. Although it includes heroism and war scenes in some of the poems of the Jahiliyya-Umayyad-Abbasid period in classical Arabic literature, such poems cannot be said to be a complete epic. On the other hand, the literary genre in the style of folk tales, which is found in Arabic literature and named as sîrah (biography), has been seen as equivalent to epic by some writers. In this study, the understanding of epic in Arabic literature is tried to be put forward. Epic elements in classical and modern Arabic literature are discussed and possible reasons for the lack of the epic in Arab’s literature are investigated. Finally, a summary of some of the modern artificial Arab epics are introduced in an effort to make the article more comprehensible.

Keywords: Epic, artificial epic, Arab epics, modern Arabic literature.

Giriş

Destan kelimesi sözlükte; hikâye, masal, sergüzeşt, manzum hikâye (kıssa), vâkıa, hile, tezvîr, tarih, roman, nağme, teganni ve hayvan masalı (fabl) gibi anlamlara gelmektedir (TDK, 2011: 641; Develioğlu, 2017:190-202). Spesifik bir terim olarak destan, belli belirsiz tarih olaylarına ve efsane motiflerine dayanılarak toplumun manevi gücünden meydana gelmiştir. Milletlerin hayatında pek büyük yankılar uyandırmış tarihi olaylar, çağdan çağa değişerek ülküleşmiş ve sayısız hayal unsurlarıyla tanınmaz hale gelmiş uzun manzum hikâyelere dönüşmüştür. Ağızdan ağıza taşınan ve toplumun hayal gücüyle biçim değiştiren insan ve insanüstü varlıklarla ilgili, hayalî ve alegorik bir anlatımla aktarılan halk hikâyeleri bu şekilde destanların temelini oluşturur. Başka bir ifadeyle destan; yozlaşmadan, toplumdaki iç çelişkileri, bireylerin ya da sınıfların türlü ilişkilerinden ziyade toplumu yöneten, ona önder olan «ideal» kişilerin hem dış güçlerle, hem de olağanüstü yaratıklarla savaşlarını anlatan daha çok manzum şeklinde ortaya çıkan, en eski halk edebiyatı mahsullerinden biridir. Sözlü geleneğe bağlı bu anonim mahsuller, zaman ve mekân içinde cemiyetin iradesini ellerinde tutan «Kahraman-Bilge» şahsiyetlerin menkıbevi ve hakiki hayatları etrafında teşekkül etmiş uzun, didaktik hikâyelerdir(Boratav, 1988: 37).

Destanlar; milletlerin ortak şuur ve hayal gücünde iz bırakan birtakım tarihî ve sosyal olayların meydana geldiği doğuş; olaya ve kahramanlarına yeniler eklenerek destanın bölgeden bölgeye ve kuşaktan kuşağa aktarıldığı yayılış; sözlü geleneği bilen güçlü bir şairin ortaya çıkarak mevcut destanı şiirsel bir tarzda nazma dönüştürdüğü yazılış dönemi olmak üzere üç kısma ayrılmaktadır(Yetiş, 1994: IX/2002).

Destanlar, mitolojinin aksine yaşadığımız zamana daha yakın bir zaman diliminde oluşmuştur. Ana konuları tanrısal değil, daha çok insani özellikler taşır ve gerek anlatanlar ve gerekse dinleyiciler tarafından gerçek olarak kabul edilen anlatımlardır. Gerek destan, gerekse masal ve efsane (mitoloji) gibi diğer edebi anlatıların, iç içe geçmiş, birbirlerini beslemiş ve birbirlerinden etkilenmiş olduklarını söylemek mümkündür. Bu türlerin ortak noktası, çoğunlukla olağanüstü olayların işlenmesinin yanı sıra ilk dönemde oluşmaları ve dilden dile aktarılarak günümüze kadar ulaşmalarıdır.

Destan; genellikle göçlerden, savaşlardan, zaferlerden, geçmişte yaşamış kahramanların, kralların, yöneticilerin ve komutanların eylemlerinden, hanedanların başarılarından söz eder. Diğer bir ifade ile destanlar, yazılı tarihin sözlü tamamlayıcılarıdır. Her ne kadar tarihsel özellikler taşısalar da, destanlarda mitolojik unsurlardan olan hayaletler, gömülü hazineler, periler, cinler vb. öğeleri de görmek mümkündür. (Boratav, 1988: 37; Heyet, 2005: 52).

En eski edebi türlerden birisi olan destanın, destan olarak kabul edilmesi için bir takım şartları sağlaması gerekmektedir. Bunun için öncelikle destanın belli bir ulusla alakalı olması, anonim olması, halkın tamamı tarafından kabul görmüş olması gerekmektedir. Buna ek olarak; tarihi ve sosyal olaylardan beslenmesi, olayda adı geçen kahramanın olağanüstü güçlere sahip olması, yiğitlik, cesaret, dostluk, ölüm ve vatan sevgisi gibi ana temalardan müteşekkil olması gerekmektedir. Son olarak her ne kadar mensur destanlara azda olsa rastlansa da, destanların çoğunlukla manzum olur.

Edebiyatta destan, doğal ve yapay olmak üzere iki ana kısma ayrılmaktadır:

Doğal destan; adından da anlaşılacağı üzere yaşanmış bir olay neticesinde, anonim olarak oluşmuş yani yazarı belli olmayan, herkes tarafından saygı ve kabul görmüş destan türüdür. Bu tür destanlar yazının icadından önce ortaya çıkmış ve yazının icadıyla beraber yazıya geçirilmiştir. Hintlerin Mahabharata ve Ramayana, Rusların İgor, Yunanlıların İliada ve Odysseia, Sümerlerin Gilgamiş, Kırgızların Manas, Türklerin Oğuz Kağan ve Ergenekon destanları doğal destanlara örnek olarak vermek mümkündür. Yapay destan ise;

toplumu etkileyen bir olayın, doğal destanlara benzer bir şekilde ama belirli bir yazar tarafından kaleme alınmasıdır. Yapay destanlar daha yakın bir zamanda yazılmış ve içeriğinde daha az olağanüstü olaylara yer verilmiştir. Latin (Roma) Edebiyatında Vergilius'un *Aenies*, İtalyan Edebiyatında Dante'nin *İlahi Komedya*, İngiliz Edebiyatında John Milton'un *Kaybolmuş Cennet* ve Türk Edebiyatında Nazım Hikmet'in *Kuva-yı Milliye* ve Fazıl Hüsni Dağlarca'nın *Üç Şehitler Destanı* isimli çalışmalarını, yapay destanlara örnek olarak vermemiz mümkündür(Ğarrîb, trs.: 8).

1. Arap Edebiyatında Destan Kavramı Üzerine Tartışmalar

Destan kelimesi Arapçada ; "l-h-m" kökünden türetilmiş ismi mekân olarak karşımıza çıkmaktadır. Sözlük anlamı: ölümlü, kanlı savaş, savaş yeri, savaşın en şiddetli hali, her taraftan ceset ve kıyafet saçılan, insanın kaçamayacağı derecede şiddetli bir savaş hali, fitne zamanındaki savaş, insan etlerinin kılıçlarla kesildiği şiddetli savaş gibi anlamlara gelmektedir(el-Ferâhidi, 2003: IV/75; İbn Dureyd, 1987: I/568; el-Feyruzâbâdî, 2005:1157; İbn Manzûr, trs.: XII/537; el-Ezherî, 1967: V/104; ez-Zebîdî, 1967: XXXIII/404). İstilahta ise destanlar; kahramanlar, krallar ve beşeri tanrıların zikredilerek, bunlara ait olağanüstü macera ve mitolojik anlatılarına yer veren hikâyelerdir. İlyada ve Şehname gibi manzum olduğu gibi, Sîretu 'Antera b. Şeddâd gibi mensur da olabilir(Enîs, ve diğerleri, 2004: 819; et-Tuncî, 2001, I/623). Buna göre destan; bir milletin yaşamını, ahlakını, gelenek ve göreneklerini, örf ve adetlerini, davranışlarını, hayallerini, insanlığını ve fikrini yansıtan en önemli enstrümanlardan biridir.

Destanların zamanla biçim ve içerik değişikliğine uğraması sonucu, halk hikâyesi, masal ve efsane gibi bazen uzun, bazen kısa soluklu anlatım türleri oluşmuştur. Bunlar arasında destanla en yakından ilgili olan halk hikâyeleri; gerçek veya gerçeğe çok yakın bir olayın dilden dile günümüze kadar ulaşan anlatılarıdır. Bu bakımdan halk hikâyeleri, destandan romana geçiş süreci olarak kabul görmektedir. Ana teması genellikle aşk, din veya kahramanlık olan bu tür destansı anlatımlarda, söz konusu kişilerin, olağanüstü özellikleri oldukça sınırlı ve gerçek yaşama daha uygundur. Anlatılar nesir-nazım karışımı olmakla beraber, olay örgüsü çoğunlukla kurmacadır. Genellikle anonim bir anlatı türü olan bu tür hikâyeler, ortaya çıktıkları dönemin sosyal, siyasal ve kültürel özelliklerini yansıtmakta ve hikâye kahramanı genelde amacına ulaşarak düşmanlarını alt etmektedir(ez-Zeyyâd, 2004: 27; Boratav, 2014: 41-43). Klasik Arap edebiyatında bulunan ve sîret şeklinde isimlendirilen halk hikâyeleri tarzındaki bu

edebi tür, bazı edebiyatçılar tarafından destana eşdeğer olarak görülmüştür. Bu tür anlatılar çoğunlukla nesir şeklinde kaleme alınmıştır. Bir destanda olması gereken hemen hemen tüm özellikler - nazım hariç- bu türde mevcuttur. Sîret, sözlükte “davranış, hal, yol, âdet, bir kimsenin ahlâkı, seciyesi ve hayat hikâyesi” gibi anlamlara gelen siyer kelimesinin tekilidir(Fayda, 2009, XXXVII/319). Bu bağlamda Arap edebiyatında sîret adı altında birçok destansı hikâye mevcuttur. Bunlardan en önemlileri arasında İlyada el-‘Arab lakaplı Sîretu ‘Antera b. Şeddâd, Sîretu Benî Hilâl Sîretu’l-Emîra Zâti’l-himme, Sîretu Hamzatu’l-‘Arab(el-Pehlivân), Sîretu ez-Zîr Sâlim (el-Mühelhil), Sîretu ‘Alî Zîbak, Sîretu ez-Zâhir Baybars ve Sîretu Seyf b. Zîyezen gibilerini saymak mümkündür.

Yukarıda isimleri zikredilen halk kahramanlarının hikâyeleri ne ilginçtir ki, tamamı miladi 1250-1571 yılları arasında Mısır ve çevresinde hüküm süren Memlükler döneminde ortaya çıkmıştır. Bunun en önemli sebebi; doğudan gelerek Bağdat’ı yakıp yıkan Moğol tehlikesine ve batıdan gelerek Kudüs’ü ele geçiren haçlılara karşı, vatanlarını savunması için ortak bir kurtarıcı kahramana ihtiyaç duyulmuş olması muhtemeldir. Zira Sîretu Benî Hilâl ve Sîretu’l-Emîra Zâti’l-himme isimli eserler hicri 7. yüzyılın başında telif edilmişken, sekiz ciltten meydana gelen Sîretu ‘Antere b. Şeddâd ile beş ciltten oluşan Sîretu ez-Zâhir Baybars hicri 7. yüzyılın sonlarında, Sîretu Hamzatu’l-‘Arab(el-Pehlivân), Sîretu ez-Zîr Sâlim(el-Mühelhil), Sîretu Seyf b. Zîyezen ise hicri 8. veya 9. yüzyılda telif edilmiştir(el-İskender ve diğerleri, 2004: 500).

Konuyla ilgili olduğu için, Hamzatu’l-‘Arab isimli destanı kısaca zikretmekte fayda vardır. Klasik Arap edebiyatı kaynaklarında Emîr Hamza, Hamzatu’l-‘Arab veya Hamzatu’l-Pehlivân olarak zikredilen bu kıssa, Kisra Ânuşîrvân (m.531-579) adıyla bilinen Sasani imparatoru zamanında geçmektedir. Rivayetlere göre Hamza, Mekke civarında doğmuş soylulardan birisinin oğludur. Hikâyenin kahramanı olan Hamza, Arap kaynaklarında İranlı bir prens olarak geçerken, Fars kaynaklarında ise Arap bir prens olarak geçmektedir. Fars metinlerinde “Hamzâ-i Pehlevân”, “Hamza nâme” ve “Kralın hikâyesi” gibi isimlerle tanınmış olup, Arap yarım adasından çıkıp Fars memleketine girerek orayı fetheden bir kişilik olarak karşımıza çıkmaktadır. Kisra ise şehrini ve tahtını ele geçirmeye çalışan bu tehlikeli düşmandan kurtulmaya çalışmaktadır. Hikâyenin devamında Hamza, Fars diyarını fethettikten sonra Şam, Mısır, Roma, Habeşistan, Fas ve Endülüs şehirlerini de fethedip, büyük bir İslam imparatorluğu kurmak niyetindedir. Hikâye, İslam öncesi döneme ait olduğu için, kahramanımız Hamza, tek yaratıcıya inanan, Hz. İbrahim dini olan hanif bir muvahhidir. Arap

rivayetlerinde ise Hamza, Arap topraklarını ele geçiren Ânuşirvân'a karşı topraklarını geri almaya çalışan bir komutan olarak karşımıza çıkmaktadır. Hamza, öncelikle topraklarını kurtarmış, sonra güneyden Yemen'e ve kuzeyden Mezopotamya'ya kadar sınırlarını genişletmiştir. Fars edebiyatındaki Sahipkırannâme'de anlatılan Hamza ile Hamzatu'l-Pehlivân'ın aynı kişi olmadığı bilinmesi gerekir. Zira Sahipkırannâme'de Hz. Peygamberin amcası Hz. Hamza ve kahramanlıkları anlatılmakta olup, miladi 1073 yılında adı bilinmeyen bir yazar tarafından kaleme alınmıştır(Yıldırım, 2012: 398).

2. Klasik Arap Edebiyatındaki Destan Olgusuna Negatif Yaklaşımlar

Arap edebiyatında Klasik dönem dediğimiz İslam öncesinden başlayıp 20. yüzyıla kadarki süreç içerisinde Yunan ve Roma edebiyatındaki gibi bir destan geleneğinin olup olmadığı edebiyatçılar arasında ihtilafli bir durumdur. Her ne kadar 'Amr b. Kulsûm, Hâris b. Hillîze ve 'Antere b. Şeddâd gibi Cahiliye; Ebû Firâs el-Hemedânî, el-Mütenebbî, el-Ferezdak, Cerîr, 'Ubeyd er-Râ'î, Zürrümme ve el-Kumeyt gibi Emevi-Abbasi dönemi şairlerinin bazı şiirlerinde destansı unsurlardan olan kahramanlık, cesaret, övünme ve savaş manzaraları gibi temalar ile yine bu dönem ortaya çıkan ve Ebû Temmâm, el-Buhturî ve İbn Şecerî'nin hamâse olarak adlandırılan şiir seçkileri görülse de, bu tür şiirlerin tam bir destan olduğu söylenemez (Demirayak, 2012: 151-152). Çünkü bu durum birtakım sebepler bağlamında destan tanımını karşılamamaktadır. Bu sebepler kısaca şunlardır:

2.1. Araplarda ulus anlayışının bulunmaması: Cahiliye döneminde -kabilecilik anlayışından kaynaklı- destan oluşumundaki ortak unsurlardan olan vatan birliği ve ulus anlayışının bulunmaması, ulusal bir kahraman çıkarma olasılığını ortadan kaldırmıştır. İslam sonrası dönemde ise, din ve vatan birliği oluşmasına rağmen, destanın temel unsurlarından olan hurafe ve mitolojik anlatının dinde yasak olması sebebiyle destana ait bir veriye rastlanamamaktadır. Klasik Arap şiirine baktığımızda, bu şiirlerin en temelinde övünme ve hamaset vardır. Ayrıca Arap savaşlarında fetih ruhunun olduğu söylenemez, sadece başka bir kabileye intikam amacıyla saldırı düşüncesi vardır. Bu sebeple orduyu veya halkı cesaretlendirip, galeyana getirecek destansı bir kahramanın oluşma imkânı yoktur(el-İskender, 37; Ğarrîb, 12).

2.2. Araplardaki hayal/tasavvur kültürü: Bilim insanları iki çeşit hayalden söz etmektedirler. Birincisi, şekle benzeterek tasvir etme ki; buna *descriptive dream* denilmektedir. Türkçeye tasviri-betimsel

hayal veya tasavvur olarak tercüme etmek mümkündür. İkinci kısım hayal olan, *Imaginative dream* ise; ibdâî - yaratıcı hayal veya kurgu şeklinde dilimize çevrilebilir. Arap şairlerin eserlerine baktığımızda, onların daha çok benzeterek tasvir etmeyi (tasviri hayal) tercih ettikleri görülmektedir. Çünkü Arap, görünen ve hissedilen şeylerden bilgi edinir ve üzerine yeni olmayan şeyleri giydirir. Bu bakımdan Arap akli sınırlı olup, yeni tecrübeleri olmadığından kendisinden bir şey ekleyemez. Bu durum destan veya mitoloji üretmede Batı'ya göre geride kalınması demektir. Roma ve Yunanlılarda ise bunun tersini görmekteyiz. Yani Yunan akli daha çok kurgu denilen maddi gerçekliklerden uzak; görünmeyen âleme yoğunlaşmaktadır. Onlar savaşı cesaret, güzellik vb. mücerret şeylerle tasvir etmişler, hatta insana dahi benzettikleri de olmuştur. Bundan dolayı *İlyada* ve *Odyseia* gibi büyük olay ve büyük savaşları anlatan eserler vücuda getirebilmişlerdir(‘Abdulmu‘îd Hân, 1937: 31 ve 45; eş-Şâbbî, 2013: 12; Hüseyin, 1987: I/186-187).

2.3. Mitolojik veri yetersizliği: Bilindiği üzere destanların oluşumunda mitolojinin katkısı büyüktür. Bu bağlamda, Batı (Yunan-Roma) edebiyatı hakkında destan yazımına ilham veya malzeme olan yüzlerce tanrı figürü bulunmaktayken, Arap toplumunda yaşadıkları ortam sebebiyle, Batı'ya kıyasla şairin destanın ana temasını oluşturmak için faydalanacağı gelişmiş bir çoktanrılı inancının bulunmaması, destansı çalışmaları olumsuz etkilediği söylenebilir(Hüseyin, I/88-89; el-İskender, 41; er-Râfi‘î, 2009: III/112; Dayf, 2000: 189).

2.4. Uzun süreli savaşların olmaması: Arap toplumunda, şairin kahramanlıkları tasvir edeceği bir destan oluşturması için esinleneceği uzun ve kanlı savaşların olmaması olumsuz bir durumdur. Zûkâr, Bu‘âs, Gabrâ, Dâhis ve Besûs gibi *Eyyâmü'l-'Arab* olarak adlandırılan bu savaşlar; genellikle şahıslar veya kabileler arasında çıkan bir tartışma ile başlar, daha sonra savaşa dönüşürdü. Savaş bittikten sonra tarafların hatip ve şairleri yergi veya övgülerle olayı anlatırlardı. Tarafların farklı anlatımlarıyla dikkat çeken bu savaş hikâyeleri yüzyıllarca dilden dile dolaşarak günümüze kadar gelmiştir. Bu tür savaşların kısa sürmesi, kabileler arası olması ve intikam üzerine kurgulanması, hakkında her ne kadar şiirler yazılsa da, destana yetecek materyal sağlayamamıştır(el-Fâhûrî, 2005, s.93; er-Râfi‘î, III/111).

2.5. Destan türünün Arap edebiyatında daha önceden duyulmaması: Klasik Arap edebiyatı döneminde destanın varlığı şairler tarafından duyulmamış, okunmuş olsa dahi bunun farklı bir tür olduğu muhtemelen algılanamamıştır. Mesela Câhız, “el-Beyân ve’t-tebyîn” isimli eserinde Yunan ve Arap şiirini kıyaslamasına rağmen

destanla ilgili hiçbir şey söylememiştir. Aksi halde Araplar, destan konusunda da maharetlerini göstermekten çekinmezlerdi. Ayrıca Homeros ismi, İbn Ebî Usaybi'a, el-Beyrûnî, Huneyn b. İshâk, İbn Haldûn ve Şehristânî gibi meşhur yazar ve mütercimlerin eserlerinde geçmesine rağmen, destana karşı herhangi bir ilgi veya eğilim olmamıştır (el-Büstânî, 2012: 26-27).

2.6. Dil ve din kaynaklı sebepler: Abbasiler döneminde hicri 3. yüzyılda başlayan tercüme hareketi sırasında Huneyn b. İshâk, Yahyâ b. el-Batrîk, Yuhanna b. Mâseveyh, İbnu'n-Nâ'ime el-Hımsî ve Yuhannâ ed-Dımaşkî gibi meşhur mütercimler r olmasına rağmen, İlyada isimli eser tercüme gereği görülmemiştir. Bunun muhtemel iki nedeni vardır. İlk sebep bu eserin içeriğinin dinin temel inanç esaslarına uymaması olabilir. İkinci olarak Arap şiirinin tek vezni ve tek kafiye gerektirmesi, buna karşın Batı destanlarının çok uzun ve vezin-kafiye uyumunun zorunlu olmaması, mütercimlerin manzum eser olan İlyada'yı -Arapçadaki kafiye ve vezne uyduramama endişesinden kaynaklı- tercüme etmekten kaçınmış olmaları muhtemeldir (Hüseyn, 1/70-71). Bundan dolayıdır ki; İlyada isimli eserin Arapça tercümesi, Arap şairlerine ancak 20. yüzyılda gerçekleşmiş ve bu durum da Arapların destan konusunda geç kalmalarına sebebiyet vermiştir (el-Büstânî, 56).

2.7. Destanların uzun muhtevası: Destanların çok uzun olması Arap şairlerinin gözünü korkutmuş olabilir. Zira hicri 7. yüzyılda, Firdevsî'ye ait Şehnâme isimli Fars destanının Ebu'l-Feth el-Benderî el-İsfahânî (ö.586-643/1190-1245) tarafından Arapçaya tercüme edilmiş olmasına rağmen, son yüzyıla kadar hiçbir şairin destan yazımına giriştiği görülmemiştir (er-Râfi'î, III/111).

2.8. Şiirde öznellik-nesnellik problemi: Arap şiiri genellikle (zâtî) öznedir. Yani telif edilen şiirde olay örgüsünden çok şairin, duygu, düşünceleri ve kullandığı lafız önemlidir. Batı destanlarında ise durum tam tersidir. Şiirleri nesnel (mevdû'î) yani objektiftir. Şairin kendisini ve kendine ait duyguve düşüncelerini bir tarafa bırakarak olay veya hikâyeyi anlatmasıdır. Asıl olan olay örgüsüdür. Arap şairi, nesneliği sevmediğinden veya şiirlerinde nesneliği kullanmadığından, destan tarzı bir çalışmaya girmeyi uygun görmemiş olabilir (Dayf, 189).

3. Modern Arap Edebiyatında Destan Olgusu

Modern Arap edebiyatçılarının destana ilgisi hiç şüphesiz, Süleyman el-Büstânî'nin (1856-1925) Homeros'un İlyada isimli Yunan destanını (1887-1895) yılları arasında Arapçaya tercüme etmesinden sonra başlamıştır. İlim çevrelerince Firdevsî'ye ait Şahnâme isimli Fars destanının Ebu'l-Feth el-Benderî el-İsfahânî (ö.1190-1245) tarafından

tercüme edilmesinden sonraki en kaliteli tercüme olduğu ifade edilen İlyada isimli bu eser, Abdulmesîh el-Antakî, Paulos Selâme, Ahmed Şevkî, Muhammed Tevfik ve Ahmed Muharrem gibi bazı modern dönem Arap şairlerine ilham vererek, onların da destan yazmasına olanak sağlamıştır(el-Fâhûrî.161-162; Ğarrîb, 14). Arap edebiyatına yeni girmiş olan bu türün, aslında Arap şairlerin fazla ilgisini çektiği söylenemez. Zira Avrupa’da çıkan romantizm, sembolizm, realizm, sürrealizm gibi şiirdeki yeni edebiyat akımları şairlere daha çekici gelmiş, ayrıca başka bir edebi tür olan tiyatro da -muhtemelen-destandan daha kısa olduğu için daha cazip görünmüştür. Şairlerin bu dönemde yazdıkları tiyatro eserleri destanlardan kat kat fazladır. Yapay destanların en önemlilerini şu şekilde sıralamak mümkündür:

3.1. Melhametu'l-İmâm ‘Alî (el-Kasîdetu'l-'aleviyyetü'l-mübâreke) ‘Abdulmesîh el-Antakî (1875-1922) isimli Halep doğumlu, Yunan asıllı şair ve gazeteci tarafından kaleme alınan bu eser, 5595 beyitten müteşekkil olup, Hz. Ali’nin doğumundan başlayarak, hayatını, savaşlarını, kahramanlıklarını ve şehadetini ele almaktadır. Modern Arap edebiyatının ilk ve en uzun yapay destanı olarak kabul edilen bu çalışma manzum bir eserdir(el-Antakî, 1991). Bu destan şu şekilde başlamaktadır:

أزَيْنُ مَلْحَمَتِي الْعَرَا وَأَحْلِيهَا	بِحَمْدِ رَبِّي فَلْيَحْمَدُهُ قَارِبَهَا
وَبِالصَّلَاةِ عَلَى طَهٍ وَحَدِيدَةِ	قَد كُنْتُ بَادِعِهَا سِرًّا وَمُنْهَبَهَا
وَبَعْدُ قَد وَفَّقَ اللَّهُ الْعَبِيدَ إِلَى	هَذِي الْقَصِيدَةِ مَعَ ضَافِي حَوَاشِيهَا
نَظَّمْتُ سِيرَةَ مَوْلَانَا أَبِي حَسَنِ	فِيهَا عَلَى قَدْرِ إدْرَاكِي حَوَافِيهَا
فَمَا عَرَفْتُ لَهُ فِي الدِّينِ مَأْتَرَةَ	إِلَّا وَكُنْتُ مَعَ الْإِخْلَاصِ رَاوِيهَا

Süslüyorum takılarla bu güzel destanımı
Rabbimi hamd ile okuyan da hamd etsin
Ve selam olsun Muhammed ve Ali’ye
Her işe başlar ve bitirirken yaptığım gibi
Sonra bunu yazan kula Allah yardım etsin
Ve bu kasideyi şerhle genişletene de
Efendim Ebu Hasan’ın hayatını nazmettim
Gizliliklerini idrak ettiğim nispette
Onun hakkındaki dini bilgileri öğrenince
Bildiğim her şeyi samimiyetle naklettim

Şair, Hz. Ali'nin fesahati ve O'na atfedilen Nehcü'l-belâğa isimli eser için şu ifadeleri kullanmaktadır:

وَعَمْرِكَ اللهُ هَلْ أَجْلَى وَأَفْصَحَ مِنْ
أَقْوَالِ وَحَيْدَرَةٍ أَوْ مِنْ مَعَانِيهَا
لَوْلَا النَّقِيُّ قَلْتُ: آيَاتٌ مَنْسَقَةٌ
فِيهَا الْهُدَايَةُ أَوْ تَجْرِي مَجَارِيهَا
وَذِي كِتَابَتُهُ (تَهْجُ الْبَلَاغَةِ) فِي الْمَرَاجِعِ
سُطُورُهَا وَبِهِ هَدْيٌ لِقَارِنِهَا

Yemin olsun ki var mıdır acaba daha fasihi
Ali'nin sözlerinden ve anlamlarından daha yücesi
Korkmasam söyledim: sanki ayetlerin bir eşi
Akıp giden bir hidayet kaynağı gibi
Nehcü'l-belâğa isimli eseri bir kaynaktır
Onun tüm satırları okuyanı için bir hidayettir.

3.2. 'İdu'l-Gadîr (Melhame İslâmiyye): Paulus Selâme(1902-1979) isimli Lübnanlı şair ve yazar tarafından kaleme alınan bu eser, 47 kaside ve toplamda 3415 beyitten müteşekkildir. Eser, Hz. Peygamberin doğumundan ve peygamberliğinden başlayarak Hz. Ali'nin doğumunu, onun yaşamını, şahsiyetini, zekâsını, Hz. Peygambere olan bağlılık ve arkadaşlığını anlatmaktadır. Eser, ayrıca Gadîri Hum ve Kerbelâ gibi tarihi olayları da içermektedir. Şair ikinci kasidede Hz. Ali'nin bazı özelliklerine vurgu yapmakta ve şöyle demektedir (Selâme, 1999):

يَا أَمِيرَ الْإِسْلَامِ.. حَسْبِي فَخْرًا
أَنْتَنِي مِنْكَ مَالِي أَصْعَرِيَا
جَلَّجَلِ الْحَقُّ فِي الْمَسِيحِيِّ حَتَّى
عُدَّ مِنْ فَرَطِ حَبِّهِ عُلُويَا
أَنَا مَنْ يَعْشُقُ الْبَطُولَةَ وَالْإِهَامَ
وَالْعَدْلَ وَالْخَلِاقَ الرَّضِيَا
فَإِذَا لَمْ يَكُنْ عَلِيٌّ نَبِيًّا
فَلَقَدْ كَانَ خُلُقَهُ نَبُويَا
سَفَرِ خَيْرِ الْأَنَامِ مِنْ بَعْدِ طِهِ
مَا رَأَى الْكُونَ مِثْلَهُ أَدْمِيَا
يَا سَمَاءَ الشَّهِيدِي وَيَا أَرْضَ قَرِّي
وَإِخْشَعِي إِنْ نِي ذَكَرْتِ عَلِيَا

Ey İslam'ın emiri! Bana övünç olarak yeter
 Ben her zerreciklerimle seninle doluyum
 Hristiyanlığıma rağmen Hak bana emretti
 Sana olan sevgimin aşırılığında alevi sayıldım
 Ben senin bir aşğınım; kahramanlığında
 Söz, adalet, ahlak ve rıza gibi sıfatlarında
 Eğer ki Ali bir peygamber değilse de
 O'nun ahlakı peygamberinkinden farksızdır
 En şerefli Peygamber müjdesinin ardından
 Dünya O'nun gibi bir Âdemoğlu daha görmemiştir
 Ey gökyüzü! Şahit ol ve ey yeryüzü sessizce boyun eğ
 Muhakkak ki ben Ali'yi bu şekilde zikrettim

3.3. El-Mu'allakatu'l-İslâmiyye fi târîhi'l-Ka'be ve'l-Mescidi'l-Harâm: Eser, Medine doğumlu Muhammed Tefvik el-Ya'rûbî(1910-1989) tarafından kaleme alınmıştır. 850 beyitten müteşekkil bu çalışma, Kâbe ve Mescid-i Harâm'ın inşa tarihini ele almaktadır. Bu epik şiir şu şekilde başlamaktadır(Tevfik, 1955):

ومن لهجات العرب سقت الأحاسنا	على الجاهلي اللفظ أبحرت أمناً
سمنين وقد برّ المكان الأماكنا؟	أيمدح بيت الله بالغت إن يكن
حياة له تروى قديما وراهننا	وفي جاهلي من زمان و مسلم
وأطمع أن أحبي لذا البيت ماهنا	وعلقها قد علق الشعر قبلها
وشاعره في جنة الخلد ساكننا	وأن يقبل الله المديح مثوية

Bu lafız (mu'allaka) Cahiliyedeki güvenli vezindir
 Arap lehçelerinden en güzeliyle kaleme aldım
 Beytullah hiç övülür mü? Belki abarttım iyilikte
 Bu mekân(Kâbe) mekânların en değerlisidir
 Ta Cahiliyeden beridir ve İslam'da da aynısı
 O'nun hakkındaki bilgiler paylaşılır eski ve yeni
 O'na şiir yazarak süsledim öncekilerin yaptığı gibi
 Bu evin bir hizmetkârı olarak saygı umuyorum
 Ve Allah'ın benden bu övgüyü kabul ederek
 Şairini sonsuz cennetine almasını (umuyorum)

3.4. Melhametu mecdi'l-İslâm (el-İlyâdatu'l-İslâmiyye): Mısırlı şair Ahmed Muharrem (1877-1945) tarafından kaleme alınan bu

eser 3000 beyitten oluşmaktadır. Şair bu çalışmasında Hz. Peygamberin hayatını ve savaşlarını kronolojik sırayla nazım şeklinde ele almış ve Hz. Peygamberi Yunan destan kahramanı İlyada'ya benzetmiştir. Bu epik şiir şu şekilde başlamaktadır(Muharrem, 1963):

املاً الأرض يا محمد نوراً
واغمر الناس حكمة والدهورا
حجبتك الغيوب سرّاً تجلى
بكشف الحجب كلها والستورا
أنت معنى الوجود بل أنت سر
جهل الناس قبله الإكسيرا
أنت أنشأت للنفوس حياة
غيرت كل كائن تغييرا
أنجب الدهر في ظلالك عصرّاً
ناية الذكر في العصور شهيرا

Ey Muhammed doldur yeryüzünü nurla
İnsanlar ve zaman hikmetinle kaplansın
Göklerin sırrını açan örtünle ortaya çıksın
Tüm perdeler ve örtüler açılsın
Sen varlığın anlamı hatta sırrısın
Önceki dönem cehalet dönemindekilerin aradığı iksir
Sen ki; ruhlara yeniden hayat veren
Ve tüm âlemi baştanbaşa değiştirensin
Ve gölgenle zaman yeni bir asır doğurdu
Her daim senin asrını hatırlamaya gayret eden

3.5. İlyâda el-Cezâir: Cezayirli şair Müfdî Zekeriyâ (1908-1977), 1000 beyitten müteşekkil bu çalışmasında, İslami fetihler öncesinden başlayarak, sömürgeci Fransa'ya karşı başlatılan istiklal harbine kadar geçen zamanı ve bu zaman sürecinde Cezayir'in tarihi olaylarını ele alıp kahramanlarını zikrettiği epik şiiri şu şekilde başlamaktadır(Zekeriyâ, 1987):

جزائر، يا مَطْلَعَ المعجزات
ويا حَجَّةَ الله في الكائنات
ويا بسمَةَ الرَّبِّ في أرضه
ويا وجهه الضاحك القسامات
ويا لوحةً في سجلِّ الخلود
تموج بها الصور الحالمات
ويا قصَّةً بثَّ فيها الوجود
معاني السُّمُوِّ بروع الحيّاة

وَيَا صَفْحَةً خَطَ فِيهَا الْبِقَا
 شغَلْنَا الْوَرَى، وَمَلْنَا الدِّنَا
 بِشَعْرٍ نَرْتَلُهُ كَالصَّلَاةِ
 تَسَابِيحِهِ مِنْ حَنَائِيَا الْجَزَائِرِ

Cezayir! Ey mucizelerin doğduğu yer
 Ve ey Allah'ın bu kâinattaki kanıtı
 Ve Rab'in yeryüzündeki tebessümü
 Ve ey gülücüklü simaların güzel yüzü
 Ve ey ebediyet defterinin tabelası
 Rüyaların suretlerinin dalgalandığı
 Ey hikâyelerin vücut bularak canlandığı
 Hayatın güzelliğiyle anlamanın yüceldiği
 Ve ey ezeli sınırların ateşle yazıldığı sayfa
 Ve cihat nuruyla feda edilen canlarla

Meşgul ettik insanları
 Ve doldurduk dünyalara
 Namaz gibi dilimize doladığımız bir şiir gibi ki
 Tesbihatı Cezayir özlemi olan

3.6. Kibâru'l-havâdis fî vâdi'n-Nîl: Mısırlı şair ve yazar Ahmed Şevki(1868-1932), *Nil Vadisindeki Büyük Olaylar* isimli 264 beyitten oluşan şiirinde, milattan önceki dönemlerden başlayarak günümüze kadar gelen kronolojik bir Mısır tarihi sunmaktadır(Şevkî, 2012: 25-35). Bu destan şu şekilde başlamaktadır:

هَمَّتِ الْفُلُوكُ، وَاحْتَوَاهَا الْمَاءُ
 وَحَدَّاهَا بِمِنْ نُقُلُ الرَّجَاءِ
 ضَرَبَ الْبَحْرُ ذُو الْعُغَابِ حَوَالِيَّ
 هَهَا سَمَاءٌ قَدْ أَكْبَرَتْهَا السَّمَاءُ
 وَرَأَى الْمَارْقُونَ مِنْ شَرِّكَ الْأُرَى
 ضِ شِبَاكًا تَمُدُّهَا الدَّمَاءُ
 وَجِبَالًا مَوَائِجًا فِي جِبَالٍ
 تَتَدَجَّى كَأَنَّهَا الظَّمَاءُ
 وَدَوِيًّا كَمَا تَأَهَّبَتْ الْخَيْدِ
 لُ وَهَاجَتْ حُمَاتُهَا الْهَيْجَاءُ
 لَجَّةٌ عِنْدَ لَجَّةٍ عِنْدَ أُخْرَى
 كَهَضَابٍ مَاجَتْ بِهَا الْبَيْدَاءُ

وسَفِينٌ طَوْراً تَلُوْحٌ، وَحِينًا يَتَوَلَّى أَشْبَاهَهُنَّ الخفاء
نازِلَاتٌ فِي سَيْرِهَا صَاعِدَاتٌ كَالهَوَادِي يَهْزُهُنَّ الحُداء

Yürüdü gemiler çevresini saran sular arasında
Ve şarkıları emellerin yönettiği
Sanki gökyüzü ortasında yürümektedir
Gökteki sema ise hayranca bakmakta
Dünya tuzaklarını görüp kaçanlar
Tüm denizi kaplayan ağları da gördüler
Ve dağlar başka bir dağ içerisinde
Heybetinden sanki bir gölge gibi görünmekte
Ve atlar hazırlanmaktadır gürültülü seslerle
Seyisler tarafından galeyana getirilmiş gibi
Dalgalar iç içe geçmiş başka dalgalarla
Adeta çöl üzerindeki tepeleri andırmaktadır
Bazen ortaya çıkar gemiler
Bazen de bir hayalet gibi gizlenirler
Ve kâh inerler ve de kâh çıkarlar
Develerin şarkıdan dolayı eğildikleri gibi

3.7. Melhametu ‘Abkar: Lübnan/Zahle doğumlu mehcer şairlerinden Şefik Ma’lûf (1905-1976) ‘*Abkar Destanı* isimli çalışmasında, İslam öncesi dönemde de adından sıkça bahsedilen Abkar Vadisi ve üzerinde yaşayanlarla ilgili bir divan oluşturmuştur. Bugünkü (Suud) Yemâme’de bulunan Nehd bölgesi yakınlarındaki derin bir vadinin adı olan ‘Abkar, cinlerin yoğun olarak yaşadığına inanılan bir yerdir. Rivayetlere göre bu vadiye uzun zamandır cin şairler yaşar ve orada bir gece geçirebilen kişilere bu cinler tarafından şiir öğretildiğine inanılırdı (Usta, 2015: 161). el-Ma’arrî’nin *Risâletü l-gufrân*, Dante’nin *İlahi Komedyâ* ve Göthe’nin *Faust* isimli eserlerinden etkilendiği düşünülen şair, 273 beyitten oluşan epik şiirinde Abkar vadisinde yaşayan cin, şeytan ve falcılarla yaşadığı maceralarını kurgusal olarak anlatmaktadır (Ma’lûf, 1936). Bu destan şu şekilde başlamaktadır:

وسرْتُ عن عِبْرَةٍ مُسْتَشْرِفاً صحراء غاصت في عُباب السُّبَاتِ
رغم شعاع الشَّمس يبدو على أطرافها ما يُشبه النِّيرات
بيننا أرى الأفقَ بها مُومِضاً إذ بي أراها اختطفتُ خابيات

فقال لي شيطانٌ شعري لقد جزنا جمى الخلائق الخالدات
فانظرُ على الأفق رِيّاحَ البلى كيف تُلاشي شُعلاتِ الحياة

Abkar vadisinde çöl üzerinde yürüdüm
Taşkın sebebiyle uyanmış derin uykudan
Güneş ışınlarına rağmen etrafında
Görünmektedir güneş ve aya benzer şekilde
Ansızın ufukta gördüm bir parlaklık
O zaman kaybolmuş ışıkları gördüm
Şiirimın şeytanı o vakit dedi ki bana
Ölümsüz varlıkların sınırı aştık
Ufuktaki yıpranmış rüzgâra bak
Hayatları nasıl sona erdirdiğine

3.8. 'Alâ bisâti'r-rîh: Lübnanlı mehcer şairi Fevzî Ma'lûf'un (1899-1929), tamamlayamadan vefat ettiği *Uçan Halı Üzerinde* isimli fantastik şiirinde, rüyasında uçan bir halı üzerinde göğe yükselerek yaşadığı maceralarından bahsetmektedir. Şair, bu macerasında göç sonrası yaşamak zorunda kaldığı Brezilya'dan anavatanı Lübnan'a olan şevk ve özlemini de dile getirmektedir. Bu destan şu şekilde başlamaktadır(Ma'lûf, 2012):

في عباب الفضاءِ فوق غيومه فوق نسره ونجمته
حيث بثّ الهوى بثغر نسيمه كل عطره ورقته
موطن الشاعر المحلق منذ ال بدء لكن بروحه لا بجسمه
أنزلته فيه عروس فواقي ه بعيداً عن الوجود وظلمه
ملك قبة السماء له قص رُ وقلب الأثير مسرح حكمه

Bulutlar üzerindeki gökyüzü taşkınlarında
Yıldızlar ve kartalların üzerinde
Meltem esintili bir gedikten aşk yayıldı
Tüm kokular ve yapraklarla beraber
Başlangıçtan beri uçan şairlerin yurdu
Hep ruhu olmuştur cismi değil
Kafiyelerin bir gelin gibi indirilip
Gölgelerden ve varlıktan uzaklarda
Sultanın sarayı gökyüzü kubbesinde
Sözleri ise esir kalbin tiyatrosundadır

Şair, şiirinin devamında şöyle demektedir:

يا طيور السماء في الريح روي
وبجسمي طيري إلى حيث روي
هو حلم مجنح رافق الشا
خلعت بقضة العقول جناحي
ما هما من خرافة وخيال
صعد الطرف في الأثير تجدني
بي جريا على الجلد
فيه تحيا بلا جسد
عير يطوي الأجيال جيلاً فجيلاً
ن عليه يحيران العقولا
بل هما من حقيقة وهيولى
قاطعاً في الأثير ميلاً فميلاً

Ey gökyüzü kuşları! Uçun
Gökyüzü kubbesi üzerinde
Ruhun vücudumla buluşarak
Bedenime selam verdiği yere doğru
Yüksekler şairlerin dostudur
Nesilleri, nesiller boyu kuşatırlar
İki kanadıyla çıkardım akıl uykusunu
Ki akıllar şaşmaktadır buna
Bu ne bir hurafe ne de hayaldir
Bilakis hakikat ve asıldır
Kaldır bakışlarını göğe ve bak bana
Gökyüzünde göreceksin beni azar azar

Sonuç

İnsanlığın edebi faaliyetleri ana hatlarıyla mitoloji, masal, efsane, destan, halk hikâyesi ve roman gibi aşamalardan geçmiştir. Bu türlerden biri olan destan, geçmiş asırlardan beri dünya edebiyatında şairlerin kullandığı eski edebi türlerden olup, Persler, Hintler, Romalılar ve Yunanlar tarafından aktif olarak kullanılmıştır. Klasik dönem Arap edebiyatında bu edebi türe benzer şiir, hamâse veya sîret tarzında çalışmalar olsa da, tam manasıyla destan sayılabilecek çalışmalar bulunmamaktadır. Araplarda ulus bilincinin olmaması, herkes tarafından kabul görmüş kahraman figürlerinin ortaya çıkarılamaması, destanlara ilham veren uzun savaşların bulunmaması, dinsel veya dilsel bir takım problemler bu edebi türün klasik Arap edebiyatında oluşumunu engellemiştir. Ancak Süleymân el-Büstânî'nin *İlyada* isimli Yunan destanını Arapçaya tercümesi; Muhammed Tevfik,

Müfdî Zekeriyâ, Şefîk Ma'lûf, Fevzî Ma'lûf, Ahmed Şevkî, Paulus Selâme ve 'Abdulmesîh el-Antakî gibi modern dönem Arap şairlerine ilham vermiş, bunun neticesinde yapay destanlar yazılmaya başlamıştır. Bu çalışmada destan türünün Arap edebiyatındaki yansımaları değerlendirilmiştir.

Kaynakça

- 'Abdulhakîm, Ş.(1982). *Mevsû'atu'l-folklor ve'l- esâtîri'l-'Arabîyye*. Beyrut: Dâru'l-'avde.
- 'Abdulmu'îd Hân, M. (1937). *el-Esâtîru'l- 'Arabîyye kable'l-İslâm*. Kahire: Matba'atu lecneti't-telif ve't-terceme
- el-Antakî, A. (1991). *Melhametu'l-Îmâm 'Alî (el-Kasîdetu'l-'aleviyyeti'l-mübâreke)*. Beyrut: Müessesetu'l-'alemî li'l-matbû'ât.
- Boratav, P. N. (2014). *Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği*. Ankara: Tarih Vakfı Yayınları.
- Dayf, Ş. (2000). *Târihu'l-edebi'l-'Arabî-'Asru'l-câhilî*. (22. Baskı). Kahire: Dâru'l-ma'ârif.
- Demirayak, K. (2012). *Cahiliye Dönemi*. (2.Baskı). Erzurum: Fenomen Yay.
- Develioğlu, F. (2017). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*. (33.Baskı). Ankara: Aydın Kitabevi.
- Enîs, İ. (2004). *el-Mu'cemu'l-vasît*. Kahire: Mektebu'ş-şurûki'l-devliyye.
- el-Ezherî, A. (1967). *Tehzîbu'l-luga*. Kahire: ed-Dâru'l-Mısriyye li't-te'lîf ve't-terceme.
- el-Fâhûrî, H. (2005). *el-Câm'i fî târihi'l-edebi'l-'Arabî-el-edebu'l-kadîm*. Beyrut: Dâru'l-cîl.
- Fayda, M. (2009). "sîret". İslam Ansiklopedisi. (XXXVII/319). Ankara: TDV Yay.
- el-Ferâhidî, H. A. (2003). *Kitâbu'l-'ayn*. Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-'ilmiyye.
- Feyruzâbâdî, M. Y. (2005). *el-Kâmûsu'l-muhît* Beyrut: Müessesetu'r-risâle.
- Ğarrîb, C. (trs). *eş-Şi'ru'l-melhamî, târihuhû ve a'lâmuhû*: Beyrut, Dâru's-sekâfe.
- Heyet, (2011). *Türkçe Sözlük*, (11. Baskı). Ankara: TDK Yayınları.
- Heyet,(2005). *el-Ustûra, tevsîk hadârî*. Bahreyn: Cem'iyetu't-tecdîdi's-sekâfiyyeti'l-ictimâiyye,
- Hüseyn, T. (1987). *Min târihi'l-edebi'l-'Arabî*. Beyrut: Dâru'l-ilmi li'l-melâyîn.

- İbn Dureyd, E. B. (1987). *Cemheretu'l-luga*. Beyrut: Dâru'l-ilmi li'l-melâyîn.
- İbn Manzûr, C. M. (trs.). *Lisânu'l-'Arab*. Beyrut: Dâru Sâdır.
- el-İskender, A. (2004). *el-Mufasssal fî târihi'l-edebi'l-'Arabî*. Beyrut: Dâru ihyâi'l-'ulum.
- Ma'lûf, F. (2012). *'Alâ bisâti'r-rîh*. Kahire: Müessesetü'l-Hindâvî.
- Ma'lûf, Ş. (1936). *'Abkar*. Beyrut: Matba'atu mecelleti's-şark.
- Muharrem, A. (1963). *Melhametu mecdi'l-İslâm (el-İlyâdatu'l-İslâmiyye)*, Kahire: Dâru'l-'urûbe li'n-neşr.
- er-Râfi'î, M. S. (2009). *Târihu'l-âdâbi'l-'Arab*. Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-'ilmiyye.
- Selâme, P. (1999). *'ÿdu'l-Gadîr*. Beyrut: eş-Şirketu'l-'âlemiyye li'l-kitâb.
- eş-Şabbî, E. K. (2013). *el-Hayâlu's-şi'rî inde'l-'Arab*. Kahire: Kelimât 'Arabîyye li't-terceme ve'n-neşr.
- Şevkî, A. (2012). *Şevkiyyât*, Kahire: Müessesetü'l-Hindâvî.
- Tevfik, M. Y. (1955). *el-Mu'allakatu'l-İslâmiyye fî târihi'l-Ka'beti ve'l-Mescidi'l-Harâm*, Kahire: Matba'atu's-sa'âde.
- et-Tuncî, M. (2001). *el-Mu'cemu'l-mufasssal fî 'ulûmi'l-luga*, Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-'ilmiyye,
- Usta, İ. (2015). *İslam Öncesi Arap Mitolojisi*. Ankara: Ankara Okulu Yay.
- Yetiş, K. (1994) “*destan*”. İslam Ansiklopedisi. (IX/2002). Ankara: TDV Yay.
- ez-Zebîdî, M. M. (1967). *Tâcu'l-'arûs*, Kuveyt: Matba'atu hukûmeti'l-Kuveyt.
- Zekeriyyâ, M. (1987). *İlyâda el-Cezâir*. Cezâir: Müessesetü'l-vataniyye li'l-kitâb.
- ez-Zeyyâd, A. H. (2004). *Târihu'l-edebi'l-'Arabî*, Beyrut: Dâru'l-ma'rife.